

МІФОСИМВОЛІКА В ОПОВІДАННІ «МАЛЕНЬКИЙ ГРІШНИК» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО: МІЖ ЯЗИЧНИЦТВОМ І ХРИСТІЯНСТВОМ

Художня творчість у своєму індивідуальному вияві повторює історію постання міфів у суспільній свідомості, бо це завжди міфологія в мініатюрі, своєрідна «індивідуальна міфологія» [2, с. 44]. Спорідненість міфу та літератури як поетичної метамови зумовлені їхньою символічною природою [2, с. 45]. Саме таке підґрунтя шукатимемо в оповіданні М. Коцюбинського «Маленький грішник».

Уже з перших рядків твору у читача виникає враження, ніби ця історія відбувається тут і тепер, проте потім стає зрозуміло, що нарація і сама історія віддалені в часі. На початку оповідання знайомимося з Дмитриком, восьмирічним хлопчиком, який живе з матір'ю Яриною у «душній низенькій хаті» [1, с. 44]. Живуть вони бідно, про що свідчить одяг Дмитрика та щоденна тяжка праця Ярини – носити воду. Про батька Дмитрика в тексті жодного слова, що спонукає припускати: можливо, він покинув жінку з дитиною чи помер. Про сина як свою єдину дитину Ярина дуже піклується: не пускаючи його на вулицю такої «немов весняної днини» [1, с. 44], вона, напевно, боїться, щоб він не застудився (хоча справжніх мотивів цього ми не знаємо), тобто дитині надається сакральний статус, оскільки він є продовжувачем роду, і вона несе за нього відповідальність перед Богом.

Художній час оповідання є неоднорідним, що дозволяє співвіднести його із часом міфу. Вже у перших рядках твору згадується, що надворі зима, проте раптово починається відлига, якій так радіє Дмитрик: «...з стріх капало, з горбка збігали, мов весною, струмочки талої води, горобці весело цвірінкали...» [1, с. 44] Отже, звична циклічність пір року порушена, але послідовність часу все ж зберігається: ранок змінюється вечором (Ярина йде на роботу зранку, а приходиться ввечері, як і Дмитрик, який, не послухавшись матері, йде гуляти зранку, а повертається лише ввечері), вечір – ніччю, а ніч – знову ранком. Спочатку ми

стаємо свідками подій трьох днів із життя Дмитрика, хронологічно послідовних, проте часова послідовність переривається, коли герой потрапляє під копита коней. Як наслідок – хлопчик у лікарні, немає вказівки на те, чи одразу він там опинився, скільки часу був непритомний.

Структура простору теж є неоднорідною. У творі є два «полюси»: хата, в якій живуть Дмитрик із матір'ю, та місто, де Ярина щоденно тяжко працює, натомість хлопчик почуватися «на волі» [1, с. 44], там він грається з друзями і забуває про все, навіть про матір. Хата є моделлю світу в мініатюрі, де хоч скромно, але затишно. Невипадково, вперше заночувавши «під чужою стріхою» [1, с. 48], Дмитрик так прагне додому, бо там – мати, і цим все сказано. Місто як інший світ стає полем важкої праці для людини, яка завжди почуватися знехтуваною, але терплячою щодо своєї долі, саме тут працює Ярина (не в селі), зазнаючи принижень з боку «жидівок». З'єднує ці два світи – свій і чужий – дорога, яка має зовсім різне значення для дітей (вони радісно біжать до міста, щоб розважитись), і для Ярини, яка прямує туди точно не для веселощів. Наголошуваним є епізод, коли переступаючи поріг своєї хати, Дмитрик забував про всі мамині настанови сидіти вдома чи купити хліба, а тому поріг стає межею між такими різними світами.

Оповідання надає широкі можливості для інтерпретації символіки. Можна сказати, що у творі йде боротьба між християнськими та язичницькими символами. Це протистояння проявляється навіть на рівні імен головних персонажів: давньогрецьке походження мають імена Дмитро («той, що належить Деметрі», а Деметра – богиня родючості і достатку), Ярина («спокій»), тоді як імена Гаврило («міцність Божа») та Марія («відкинута, сумна» чи в православної традиції – «пані») мають давньоєврейське походження. Імена героїв обрані не випадково. Персонажі у своїх вчинках і поведінці часто підтверджують семантику своїх імен: Гаврилко, за словами автора, «розумний і сильний» [1, с. 45]; Ярина спокійно й пасивно підкоряється долі, та й кричати на сина за непослух у неї не виходить.

Інтерпретація представників бестіарію теж дозволяє певну конфронтацію. У слов'ян кінь завжди був символом сонця,

посередником між світами живих і померлих; його образ часто зустрічається у колядках, веснянках, купальських піснях (спадок язичництва), а от християнські апокрифи стверджують, що посланий ангел перетворив на коня диявола, який заважав Адамові працювати в полі, а також те, що кінь не може наїстися через провину, бо під час народження Ісуса Христа їв сіно з його ясел. В оповідання саме під копитами баских коней ледь не загинув Дмитрик, отримавши травму ноги, тобто хлопчик міг перейти до світу померлих, але модус зміщення міфу (високоміметичний) дозволяє як символічне, так і буквальне прочитання.

Ще один язичницький образ – коза, яка завжди символізувала багатство, достаток, урожай, плодючість, воскресіння сил природи, завмерлих під час зими. Чи не тому в художньому світі оповідання саме кози блукають майданом, однак вони «жидівські» (євреї, на яких, до речі, працює Ярина, завжди серед українців вважалися небідними, але скупими людьми). Здавна відомий також обряд «водити козу» – з метою пошанування померлих предків, а от Дмитрик, коли, поспішаючи до друзів, скубнув козу за хвіст, виказав або неповагу до пращурів, або задрість до чужого багатства.

Горобці у віруваннях слов'ян теж займають значне місце: вважається, що темними осінніми ночами на Симеона Стовпника (1 вересня) чорт вимірює кількість горобців, вбиваючи всіх, скільки увійде в міру, а інших відпускає. Апокрифи пов'язують із горобцями й іншу історію: вони нібито підносили гвіздки, коли розпинали Христа, тому в них лапки вічно «зв'язані мотузочкою», відтак вони не ходять, а підстрибують. В оповіданні М. Коцюбинського горобці весело цвірінькають, радіючи раптовому теплу, автор порівнює Дмитрика та його друзів зі зграйкою горобців. Оскільки в народі існує прикмета, що саме горобці приносять людям новини, таке порівняння завуальовано натякає на те, що для Дмитрика скоро будуть новини (і не найприємніші...).

Стихія води представлена в оповіданні образом апокаліптичним (струмочками талої води, які ніби на деякий час принесли весну) і демонічним: вода, яку щодня носить Ярина, із життєдайної стихії перетворюється в смертоносну, оскільки саме

від тяжкої роботи жінка помирає. Отже, у творі, подібно до міфу, наявні амбівалентні образи.

Також помітним є роздвоєння душі Дмитрика, він ніби має двійника, який підказує йому, як чинити, але ці вчинки суперечать християнській моралі. Цим «двійником» є Гаврилко, якого, із погляду теорії архетипів К.Г.Юнга, можна розглядати як Тінь: саме він навчив Дмитрика просити милостиню, курити, порадив втекти з дому навіть всупереч матері, переконав в успішності пограбування сліпого діда. Дмитрику завжди не вистачає сміливості протидіяти Гаврилкові, щоб не стати об'єктом насмішок. Сліпого діда, якого пограбували діти, можна співвіднести з архетипом Старого Мудреця, бо ж не випадково він співає «побожні пісні» [1, с. 47], тоді як діти своїм вчинком порушили одну з християнських заповідей – «не вкради»

Архетип Дитини проступає в образі Дмитрика, який символізує протиставлення смерті, адже він також міг загинути (так і мало би статися), проте автор дає можливість своєму персонажу усвідомити весь жах того, що він вчинив. Лише втративши найріднішу людину, хлопчик усвідомив, скільки гріхів скоїв, його мучить совість, він боїться, що Господь його не пробачить. Дмитрик, як і біблійний «блудний син», розкається. Можна сказати, що це випробування схоже на обряд ініціації в язичницькій традиції (невипадково на початку твору Дмитрик одягнений в стару материну «юпку»), хоч йому вже вісім років, але він ще не дорослий, як Гаврилко, проте він має «здорові сиві очі» [1, с. 45], що мають люди з великим життєвим досвідом). Певно, можна виділити декілька таких ініціацій: втеча з дому проти волі матері, старцювання (зможе чи ні?), куріння (щоб показати, що він «свій»), пограбування сліпого діда (чи порушить християнську заповідь?). Проте «загравшись у дорослого», Дмитрик втратив матір...

За словами автора, Дмитрик – «маленький грішник», проте ключовим тут є слово «грішник», оскільки у будь-якому віці треба спокутувати свої гріхи, якими вони б не були. За свій гріх хлопчик отримав свою кару (померла мати), проте й має шанс його спокутувати («буду щось робити, на хліб заробляти...» [1, с. 49]). Тобто у боротьбі язичництва й християнства як двох протилежних полюсів останнє виявилось більш стійким у свідомості хлопчика.

Модус зміщення міфу в оповіданні – високоміметичний, адже) крізь профанний текст проступає сакральний підтекст, причому міфопоетична символіка виявляє поєднання язичницького й християнського з перевагою останнього.

Література:

1. Коцюбинський М. Зібрання творів у 7-ми томах. Том 1: Повісті та оповідання (1884 – 1897) – К.: Наукова думка, 1973. – С. 44-49;
2. Основи порівняльного літературознавства. Навчальні матеріали до практичних занять: Навчальний посібник для студентів-філологів / Упорядкування Левченко Г.Д. – Житомир, 2012. – С. 44-45.